



## Мовленнєва діяльність суб'єктів підвищеного злочинного впливу як предмет дослідження комплексної психолого-лінгвістичної експертизи

### **Світлана Бабич**

завідувач сектору криміналістичних та психологічних досліджень, Сумське відділення, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Суми, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0640-1473>, e-mail: [svetlana-babych@ukr.net](mailto:svetlana-babych@ukr.net)

### **Ольга Сидоренко**

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник сектору криміналістичних та психологічних досліджень, Сумське відділення, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Суми, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5507-2867>, e-mail: [ol\\_sadd@ukr.net](mailto:ol_sadd@ukr.net)

*Визначено інтеграційний предмет комплексної психолого-лінгвістичної експертизи мовленнєвої діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу та специфіку їхньої мовленнєвої діяльності в площині психолого-лінгвістичного аналізу.*

**Ключові слова:** мовленнєва діяльність; суб'єкт підвищеного злочинного впливу.

Із набуттям чинності Законом України від 04.06.2020 р. № 671-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [1], поповненням Кримінального кодексу України [2] (далі — *КК України*) новими статтями, зокрема ст. 255-1, 255-2 та 255-3 [1; 2], передсудово-слідчою практикою постало завдання припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот. У зв'язку із цим виник і послідовно зростає попит, у період воєнного стану в Україні зокрема, на проведення судових експертиз із питань установлення особливостей мовленнєвої діяльності осіб, які

перебувають у статусі суб'єктів «підвищеного злочинного впливу» (ст. 255 КК України) [2].

Об'єктами дослідження комплексної психолого-лінгвістичної експертизи мовленнєвої діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу є легалізовані аудіо- та відеозвукозаписи та їхні текстові відтворення (стенограми).

Предметом цього виду комплексної експертизи є сукупність фактичних даних, отриманих з використанням спеціальних знань психології та лінгвістики, що відображають психолого-лінгвістичні особливості процесу мовленнєвої діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу, зафіксованої в аудіо- та відеозвукозаписі проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Предметом дослідження експерта-лінгвіста є зафіксовані в аудіо- та відеозвукозаписі фактичні



дані, що є мовними формами інформування, спонукання, переконання, погрози тощо, установлюваними на підставі спеціальних лінгвістичних знань, і мають значення для досудового розслідування кримінального правопорушення та судового розгляду кримінальної справи. Предметом дослідження експерта-психолога є зафіксовані в аудіо- та відеозвукозаписі фактичні дані щодо психологічних особливостей мовленнєвої діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу (інформування, спонукання, переконання, навіювання, маніпулювання, психологічний тиск тощо), які встановлюються на підставі спеціальних психологічних знань і мають значення для досудового розслідування кримінального правопорушення та судового розгляду кримінальної справи. Інтеграційним складником окреслених предметів дослідження є поняття впливу — вербалізованого у тексті стенограми аудіо- чи відеозвукозапису та реалізованого в мовленнєвій діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу, зафіксованої в аудіо- чи відеозвукозаписі, що зумовлює вирішення спільного завдання на основі інтеграції спеціальних лінгвістичних та психологічних знань і потребує комплексного характеру дослідження. Таке трактування узгоджується із визначенням поняття «міжгалузевий предмет» комплексних судово-експертних досліджень, запропонованого Е. Сімаковою-Єфремян: *«Це фактичні дані (факти та обставини) справи щодо встановлення природи, властивостей, станів матеріальних об'єктів,*

*їх родової (групової) належності, джерела походження, а також причин, механізму та умов, за яких відбулася подія (явище), шляхом інтеграційного використання комплексу спеціальних знань із різних галузей науки, техніки, мистецтва тощо, відповідними методами (засобами) в результаті дослідження матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення діагностичних, ідентифікаційних та ситуаційних завдань судової експертизи»* [3, с. 137].

Комплексний підхід до вирішення експертних завдань полягає у виявленні мовних і психологічних маркерів впливу, підпорядкування, управління та легітимації злочинної влади у комунікативних діях осіб злочинної ієрархії.

З огляду на зазначене, актуальним є питання щодо визначення змісту й обсягу поняття «суб'єкт підвищеного злочинного впливу». Законодавець поняття «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» визначає як *«особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив»*; до цієї категорії осіб також зараховано особу у статусі «вора в законі» (прим. 2 до ст. 255 КК України) [2]. Під злочинним впливом розуміються *«будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпо-*



середньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності» (прим. 1 до ст. 255 КК України) [2]. Отже, у визначенні належності особи до суб'єктів підвищеного злочинного впливу враховують два чинники: статусно-рольовий, зумовлений «авторитетом» особи, та організаційно-управлінський, що визначає можливість особи, відповідно до її місця в злочинній ієрархії, здійснювати злочинний вплив, координувати злочинну діяльність, здійснювати розподіл коштів для забезпечення такої діяльності. Зміст поняття «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» до певної міри є суголосним із визначенням поняття «злочинний лідер», окресленого в проєкті нового КК України, зокрема у ст. 7.1.8 «Злочинне лідерство» визначено, що злочинним лідером є особа, яка *«здійснила злочинний вплив,— вчинила злочин 5 ступеня»* [4]. У зазначеній статті йдеться про особу, яка: *«1) запровадила правила поведінки для учасників однієї чи кількох злочинних організацій або поширила їх на інших осіб, 2) примушувала інших осіб до дотримання таких правил, 3) представила злочинну організацію у перемовинах з іншими особами щодо злочинної діяльності, 4) організувала зібрання представників злочинних організацій, 5) розпорядилася спільними активами однієї чи кількох злочинних організацій»* [5, с. 158].

Поняття суб'єкта підвищеного злочинного впливу становить собою ієрархічну структуру, членам якої

властиві специфічні соціальні й морально-психологічні ознаки, що визначають як їхній соціальний статус загалом, так і відповідну роль у механізмі встановлення та поширення злочинного впливу. Тож суб'єктами підвищеного злочинного впливу є не лише «вори в законі», а й особи, що перебувають у верхніх ланках злочинної ієрархії, реалізують владно-координаційні функції, а також формують ідеологічні настанови злочинного середовища, зокрема: «смотрящий», «старший», «авторитет», «положець».

Психолого-лінгвістична специфіка мовленнєвої діяльності зазначених представників кримінальної субкультури визначається тим, що в ній реалізуються ієрархічно-впливова, маніпулятивна та нормативно-регульовальна функції, що виявляється у використанні: лексики злодійського аргю («фені») як засобу маркування статусу й належності до спільноти («понятійна мова»); спонукальних конструкцій (накази, розпорядження, указівки тощо); вербальних засобів легітимації насильства й покарання; ритуалізованих формул мовленнєвої ідентичності — титули, звертання, табуйовані звертання, вітання, прощання; комунікативних формул самопрезентації, дистанціювання, заперечення; благопожальних формул, що є індикаторами рівня інтегрованості особи в кримінальне середовище; емоційно-вольового компонента мовлення, який виконує функцію психологічного впливу, тиску, підпорядкування та встановлення домінування.



### ***Перелік джерел посилання***

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 р. № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
3. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 516 с.
4. Кримінальний кодекс України : контрольний текст проєкту (станом на 14.09.2023 р. з врахуванням рекомендацій лінгвістичної експертизи та окремих зауважень національних і зарубіжних експертів). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf> (дата звернення: 13.11.2025).
5. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. Кримінальне право*. 2022. № 2. С. 152—167. DOI: 10.31558/2786-5835.2022.2.15 (дата звернення: 13.11.2025).